RES HISTORICA 52, 2021

DOI:10.17951/rh.2021.52.663-680

Miron Wolny
(University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland)
https://orcid.org/0000-0001-7835-128X
E-mail: miron.wolny@uwm.edu.pl; miron.w@wp.pl

Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans quasi imperator occisus est. Uwagi dotyczące pracy: *Spartacus. History and Tradition*, red. D. Słapek, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2018, ss. 294 + il.

Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans quasi imperator occisus est. Remarks Regarding a Work: *Spartacus. History and Tradition,* ed. D. Słapek, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2018, pp. 294 + il.

ABSTRACT

The aim of this study was to analyse the articles that comprise a monograph entitled *Spartacus – History and Tradition*. This paper discusses the contents and the layout of the

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	OPEN ACCESS
THE AUTHOR'S ADDRESS: Miron Wolny, the Institute of History of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, 1 Kurta Obitza Street, Olsztyn 10-725, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn				
SUBMITTED: 2021.02.14	ACCEPTED: 2021.09.03		PUBLISHED ONLINE: 2021.12.28	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	

monograph and provides some supplements with an emphasis on the comments on specific issues concerning Spartacus that appear in the articles. Particular attention was devoted to the sequence of texts and the internal organisation of the work. Moreover, the paper addresses the contents of each text and the study methodology. Supplements regarding the literature section were provided and some oversights in the monograph were identified.

Key words: Ancient Rome, Spartacus, reception of antiquity, contemporary culture

STRESZCZENIE

Praca zbiorowa zatytułowana *Spartacus – History and Tradition* stanowi oś rozważań o historii trackiego bohatera i tradycji związanej z kształtowaniem się mitu Spartakusa. Monografia ma charakter interdyscyplinarny, cechujący się szerokim spojrzeniem na problem funkcjonowania bohatera niewolniczej rebelii zarówno w historii (i widzianym poprzez pryzmat badań historycznych), jak i w kulturze (od prezentacji literackich po wizualizacje ikonograficzne). Poza omówieniem treści i układu monografii w prezentowanym artykule dokonano uzupełnień i wyeksponowano komentarze dotyczące pojawiających się w artykułach partykularnych problemów związanych ze Spartakusem. Zwrócono szczególną uwagę na sekwencje tekstów i wewnętrzne zorganizowanie pracy, a także – odrębnie dla każdego przypadku – odniesiono się do treści merytorycznych, występujących w poszczególnych tekstach. Odniesiono się również do metodologii badań, a także poczyniono uzupełnienia dotyczące literatury przedmiotu, wskazując przy tym także na obszary deficytowe w pracy. Ostatecznie podkreślono wysoką wartość całej publikacji i wyrażono opinię, że idea interdyscyplinarnych badań nad Spartakusem będzie w przyszłości kontynuowana.

Słowa kluczowe: starożytny Rzym, Spartakus, recepcja antyku, kultura współczesna

W podsumowaniu skrótowego opisu wojny Rzymian ze Spartakusem (73–71 p.n.e.) Florus z dużym uznaniem konkluduje działania postaci przywódcy ruchu niewolniczego, mówiąc, że walczył on w pierwszym szeregu, wykazując się dzielnością i zginął jak prawdziwy dowódca: *Spartacus ipse in primo agmine fortissime dimicans quasi imperator occisus est*[1]. Fraza ta przybliżając wizerunkowy aspekt działalności Spartakusa, nie pozostaje równocześnie bez wpływu na kwestie późniejszej popularności i znaczenia tej postaci, sugerując bohaterstwo stające się przyczynkiem do pokazania wielowymiarowego charakteru celów, o które walczył przywódca powstania. Powiązanie tężyzny fizycznej z siłą ducha determinującą walkę o wzniosłe cele społeczne zogniskowało na postaci Spartakusa szereg spojrzeń prowadzących do twórczego recypowania wizerunku, sprzyjając odczytywaniu bohatera wciąż na nowo, jak też formatując coraz bogatszy, chociaż niepozbawiony ideologicznych zabarwień, obraz.

[1] Florus, *Oeuvres*, oprac. i tłum. P. Jal, t. 1–2, Paris 1967 [dalej: Flor.], 2.8.14.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

Nie dziwi przeto, że na wstępie rozprawy o jakże wymownym tytule *Muscles and Morals: Spartacus, Ancient Hero of Modern Times* jej autorzy Thomas Späth i Margrit Tröhler, zauważają, że imię „Spartakus" zakreśla różne symboliczne obszary ludzkiej aktywności – dla historyków polityki i dziejów najnowszych przywodząc na myśl czasy niemieckiej rewolucji roku 1918, wraz z jej przywódcami Różą Luksemburg i Karlem Liebknechtem; pasjonatom tańca imię to kojarzy się z Aramem Chaczaturianem oraz muzyką, którą zaaranżował do swojego baletu; a koneserom kina i kultury popularnej kojarzyć się może ze słynną kreacją Kirka Douglasa, odgrywającego rolę tytułowego Spartakusa w wyreżyserowanej przez Stanleya Kubricka ekranizacji z 1960 r. czy lekturami z literatury popularnej Lewisa Grassica Gibbona, Arthura Koestlera i Howarda Fasta. Badaczom historii starożytnej imię Spartakusa stawia przed oczami dzieła Plutarcha i Appiana, wyświetlając jednocześnie obrazy słynnego powstania niewolników przeciwko Rzymowi (73–71 p.n.e.)[2].

Wszystkie te aspekty łącznie wydają się uświadamiać, jak dalece nieznaną, a jednocześnie wielowymiarową postacią pozostaje Spartakus. Siłą rzeczy tworzy to asumpt do przeprowadzenia badań o charakterze interdyscyplinarnym, jednak zogniskowanych wokół rozważań *stricte* historycznych. Naprzeciw tym założeniom wychodzi praca zatytułowana *Spartacus – History and Tradition*, którą zredagował prof. Dariusz Słapek z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej[3]. Ta będąca owocem współpracy przeszło dwudziestu badaczy z siedmiu krajów (Bułgarii, Brazylii, Niemiec, Włoch, Hiszpanii, Ukrainy i Polski) praca jest pokłosiem międzynarodowej konferencji pod tym samym tytułem. Obrady odbyły się w dniach 6–7 czerwca 2017 r. na UMCS w Lublinie. Właściwa część publikacji została poprzedzona wprowadzeniem autorstwa Dariusza Słapka zatytułowanym *Spartacus Lublinensis. International Conference „Spartacus – History and Tradition", Lublin (Poland) 5–6th June 2017* (s. 9–12), zawierającym wyjaśnienie znaczenia podtytułu i nawiązującą do niego ideę zorganizowania sekwencji powstałej pracy [„a specyfic subtitle »history and tradition«, indicating a kind of dualism in looking at the iconic characters of this historical period" (s. 9)], wyjaśniając tym samym szeroką ofertę problemów składających się na niniejszą publikację. Przegląd prezentowanych w zbiorze zagadnień niekiedy całkowicie przynależy do problematyki związanej ze

[2] T. Späth, M. Tröhler, *Muscles and Morals: Spartacus, Ancient Hero of Modern Times*, w: *Ancient Worlds in Film and Television. Gender and Politics*, red. A.B. Renger, J. Solomon, Leiden–Boston 2013, s. 41 (41–63).

[3] Warto podkreślić, że nie jest to pierwsza tego rodzaju inicjatywa podjęta przez lubelski ośrodek naukowy – przykładem pokłosie innej konferencji naukowej: *Marcus Antonius – History and Tradition*, red. D. Słapek, I. Łuć, Lublin 2016.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

Spartakusem, a niekiedy jedynie luźno nawiązuje do tej postaci. Wypada podkreślić, że zarówno sama konferencja, jak i będąca jej pokłosiem publikacja wpisały się w kontynuację tradycji wieloletniej drogi badawczej, która została zapoczątkowana na lubelskiej uczelni. Trzeba bowiem pamiętać, że badania nad historią starożytną zorganizowane na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w ramach Zakładu Historii Starożytnej, prowadzone w obrębie zagadnień związanych ze starożytnym Rzymem, posiadają długą tradycję inwestygacji nad historią późnorepublikańską. Jest to w dużej mierze pokłosie badawczych zainteresowań ważnych osobowości w dziedzinie polskich badań starożytniczych – Eugeniusza Konika, Tadeusza Łoposzki i Romana Kamienika, zatrudnionego na UMCS w roku 1961[4], który wśród realizowanej przez pracowników naukowych zakładu problematyki społecznej odnalazł istotną niszę w postaci studiów nad powstaniem Spartakusa[5]. Spośród obecnych pracowników Zakładu bodaj najbliżej badawczej spuścizny prof. Kamienika znajduje się dorobek prof. Dariusza Słapka, obecnego kierownika Zakładu Historii Starożytnej, a nade wszystko niekwestionowanego autorytetu w dziedzinie igrzysk gladiatorskich, którego inicjatywę związaną z przypomnieniem deficytowych w dzisiejszej nauce zagadnień związanych z działalnością Spartakusa powitać należy ze szczególną radością[6].

Przedmiotowa monografia stanowi ważne wzmocnienie dla panoramicznego oglądu dziedziny badań nad Spartakusem[7]. Jednocześnie już na wstępie Słapek uświadamia, że praca nie miała dokonywać ewaluacji czy reinterpretacji znanych danych na temat Spartakusa, ponieważ postać antyrzymskiego powstańca stanowi tutaj raczej rodzaj „bohatera" (*protago-*

[4] H. Kowalski, *Lublin – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej – Zakład Historii Starożytnej*, w: *Historia starożytna w Polsce – informator*, red. R. Kulesza, M. Stępień, Warszawa 2009, s. 192–193.

[5] H. Kowalski, *Lublin ośrodkiem badań nad historią starożytną (1918–2010)*, w: *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2011, s. 47–65.

[6] Komentowana praca wydaje się konceptualnie nawiązywać do badań nad recepcją wizerunku Spartakusa, które D. Słapek zapoczątkował znacznie wcześniej, zob. idem, *Spartakus jako ikona wolności i rewolucji. Recepcja postaci od oświecenia po wizje marksistów*, „Ethos" 2010, 92, s. 215–234.

[7] Wśród ważnych prac wymienić należy: M. Ollivier, *Spartacus*, Paris 1929; M. Brion, *Le revolte des gladiateurs*, Paris 1952; G. Stampacchia, *La tradizione della guerra di Spartaco da Sallustio a Orosio*, Pisa 1976; B. Strauss, *The Spartacus War*, New York 2009. Na gruncie polskim wieloaspektowe badania nad Spartakusem przeprowadził Roman Kamienik (*varia operis*) i J. Kolendo, *W jaki sposób Spartakus stał się niewolnikiem?*, „Meander" 1978, 33, s. 301–308. W ostatnich latach swoiste kuriozum zaproponował B. Nowaczyk, *Powstanie Spartakusa 73–71 p.n.e.*, Warszawa 2008, por. M. Wolny, *Bernard Nowaczyk, Powstanie Spartakusa 73–71 p.n.e., Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2008, ss. 204* (rec.), „Echa Przeszłości" 2008, 9, s. 337–340.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

nist), pozwalającego spojrzeć na problem niewolniczej rebelii w szerszym kontekście (s. 9). Zaproponowane bloki tematyczne, w ramach których zaszeregowano poszczególne teksty, dotyczyły w pierwszej kolejności historycznego tła i kontekstu wydarzeń, a następnie kluczowych postaci i rzymskich reminiscencji, by w dalszej kolejności przywołać ideologiczne funkcje późniejszych nawiązań do Spartakusa, jak również określić miejsce tej postaci we współczesnych symbolizacjach dokonujących się na polu kultury i sztuki.

Historyczne tło dla prowadzonych o Spartakusie dywagacji jest rzeczywiście szerokie, nie tylko gdy w obrębie rozważań znajdzie się historia ściśle polityczna, lecz także spojrzenie na ekonomiczne oraz kulturowe pryncypia rozwoju Imperium Romanum. W takim rozumieniu naświetlenia szerszego tła zapewne można byłoby się pokusić o tekst wprowadzający do historycznej części rozważań nad Spartakusem, zarysowujący pewną panoramę socjoekonomiczną, na bazie której można byłoby stosownie rozprawiać się z konwenansem myślenia o niewolnictwie. Tym bardziej że mówiąc o stosunkach społecznych w I w. p.n.e., dotykamy najmocniejszego bodajże w dziejach starożytnych punktu oparcia, jeśli idzie o myślenie o niewolnictwie jako głównej podporze rzymskiego systemu ekonomicznego. To jednocześnie chętnie eksponowany w nauce marksistowskiej przyczynek do dyskusji o rozwoju cywilizacyjnym, którego siłą napędową był wyzysk[8]. Tymczasem jednak część pierwszą przedmiotowej pracy, o podtytule *History – Background and context*, otwiera artykuł zatytułowany *Stamped with the Seal of Arena: munera gladiatoria in the Context of Social Legitymacy of Roman Elite* (s. 27–36), którego autorką jest Petya Andreeva. Badaczka podejmując próbę wyjaśnienia fenomenu *munera gladiatoria*, a także roli tych igrzysk w kształtowaniu dialogu pomiędzy władzami rzymskimi a prowincjami, zwraca jednocześnie uwagę na istotną rolę tego zjawiska w procesie romanizacji prowincji. Andreeva podkreśla odmienny stosunek wobec gladiatorów w prowincjach zachodnich, gdzie postrzegano ich jako mężnych wojowników, oraz w prowincjach wschodnich, gdzie walczący uzyskiwali atrybuty heroiczne. Wskazana hellenizacja igrzysk jest zagadnieniem szczególnie ciekawym, albowiem znajdującym również możliwości rozwinięcia w oparciu o materiał epigraficzny, wskazujący na wykorzystanie greckiej terminologii agonistycznej: „Therefore, terms borrowed from the agonistic vocabulary and used in gladiatorial context in written sources from East are more than

[8] E.M. Staerman, *Blützeit der Sklavenwirtschaft in der römischen Republik*, Wiesbaden 1969. Szersze omówienie wyzysku w marksistowskiej teorii rozwoju ekonomicznego, zob. W. Backhaus, *Marx, Engels und Sklaverei*, Düsseldorf 1974.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

expected" (s. 20–21). Egzemplifikacje, które podaje Andreeva, uwidocznione poprzez słowa takie jak πυγμή, πύξ, πύκτης, πυκτεύω, nawiązują do sposobu walki wręcz. Sytuacja ta nie zmienia jednak faktu, że nadal nie ma dowodu na celowe promowanie walk gladiatorskich przez władze Rzymu.

Kolejny tekst autorstwa Petera Herza, zatytułowany *The Uprising of Spartacus and Social Conditions within Southern Italy* (s. 27–36), zwraca uwagę na specyfikę rejonu Italii Południowej, gdzie wytworzył się specyficzny klimat niepokoju spowodowany dominacją na tym obszarze niewolniczej siły roboczej. Wiązało się to z zaistnieniem kłopotliwej sytuacji, manifestującej się poprzez przestępstwa kradzieży, z którymi rzymskie władze nie do końca dobrze sobie radziły. Stanowisko to jest wprawdzie efektem sporego uogólnienia, jednak autor zwraca uwagę na czynniki sprawcze, determinujące rozwój sytuacji w południowej części Italii. Zauważa, że nie bez wpływu na późniejszą sytuację pozostały doświadczenia wojenne Rzymian – zwłaszcza wojna z Hannibalem, a później wojny ze sprzymierzeńcami i wojny domowe. Na poziomie pewnej ogólności rozważań pozostaje artykuł Pawła Madejskiego zatytułowany *Turpissimum bellum servile: Problem of Roman „Classification" of Wars* (s. 37–45). Autor wyraża zdziwienie względem rzymskich konstrukcji określających konflikt ze Spartakusem jako *bellum*. Zdaniem Madejskiego takie określenie zakładałoby nadanie zbuntowanym niewolnikom podmiotowości prawnej, zaś Rzymianie powinni posługiwać się innymi terminami typu *latrocinium*, *motus* czy *defectio*. Warto zauważyć, że problem ten nie jest nowy, gdyż zastanawiał się nad nim w połowie szesnastego wieku Carlo Signorius, balansując pomiędzy określeniami *tumultus* oraz *bellum*[9]. Oczywistym jest, że wykorzystana terminologia była uzasadniona przez rozmiary konfliktu, co zresztą w końcu przyznaje autor publikacji. Niemniej może warto pokusić się o uzupełnienie rozważań autora o aspekt dotyczący statusu przywódcy powstania – Spartakus w okresie rebelii nie był niewolnikiem, zaś kierowany przez niego ruch nie opierał się wyłącznie na niewolnikach[10], co wydaje się waloryzować termin *bellum*. Ciekawy wątek literackiej prezentacji motywu Spartakusa podjął natomiast Damian Pierzak w pracy *Spartacus as a Point of Reference in Cicero's Orations* (s. 47–62), zwracając uwagę na różne znaczenia egzemplifikacji Spartakusa w pismach Cycerona. Na uwagę zasługuje erudycyjny ogląd pisarstwa Cycerona i wskazanie, że punkt odniesienia Arpinaty kształtowany był przez pryzmat konceptualizacji retorycznych opartych o schemat Arystotelesa.

[9] Por. D. Słapek, *op. cit.*, s. 216.
[10] Por. Appian, *Histoire Romaine*, t. 3, oprac. D. Gillard, Paris 1998, *BC* 1.116.540.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

W tym wymiarze ten ważny tekst niejako niezależnie uzupełnia rozważania P. Madejskiego o problematykę konotacji Spartakusa w rzymskich prezentacjach literackich.

Kolejny dział pierwszej części pracy – *History – People and events* – rozpoczyna artykuł *Verre contro Spartaco? Un problema aperto*, który napisał Luca Fezzi. Tekst ten stanowi przyczynek do redefinicji oceny Gajusza Werresa. Postać tego polityka, zwłaszcza na podstawie mowy *In Verrem* Cycerona, jawi się jako jednoznacznie negatywna[11]. Rzeczywiście Arpinata porusza kwestie wskazujące na nadużycia Werresa, korzystającego z nadmiernej samowoli podczas sprawowania swojego urzędu na Sycylii. Deskrypcja ta polega również na marginalizacji ewentualnych zasług atakowanego, zgodnie z założeniem, wedle którego retoryczna kompozycja mowy oskarżycielskiej nie może uciekać od właściwego sobie konwenansu, jednakże zachowanie wiarygodności wymaga również podniesienia kwestii potencjalnie korzystnych. Fezzi w swojej publikacji zauważa te czynniki, dopatrując się w nich pozytywnego elementu aktywności Werresa, podejmowanej w celu obrony Sycylii podczas powstania Spartakusa. W starszej nauce, głównie za sprawą uwag, które zgłosił M. Ollivier, pojawiła się koncepcja zakładająca, że piraci nie przeprawili niewolników na Sycylię, ponieważ obawiali się Werresa[12]. Cyceron chcąc zasugerować możliwość współpracy Werresa z piratami, zapewne usiłował skierować uwagę na jego kolejne przewinienie. Teorię takiego współdziałania należy oddalić, chociaż do końca nie można wykluczyć jakiegoś rodzaju zabiegów mających na celu rozbicie sojuszu pomiędzy piratami i Spartakusem. Pewne jest, że Werres broniąc Sycylii przed niewolnikami, miał na myśli ochronę własnych interesów, co pozwoliło uchronić wyspę przed postawieniem jej w stan najwyższego zagrożenia. Być może rozpatrywaną kwestię można połączyć z potencjalną aktywnością niewolników sycylijskich, ujawnioną już przez tak zwaną pierwszą sycylijską wojnę niewolników. Zapewne doświadczenia dowództwa rzymskiego w tym względzie, które analizuje w swojej pracy B. Corey, nie pozwalały bagatelizować tego ruchu jako przejściowej ruchawki[13].

---

[11] Oczywiście z oglądu źródeł wynikają dość jednostronne asocjacje w kwestii oceny postępowania Werresa, zob. H.A. Weis, *Gaius Verres and Roman Art Market: Consumption and Connoisseurship in Verrine II 4*, w: *O tempora, o mores! Romische Werte und römische Literatur in den letzten Jahrzenten der Republik*, red. A. Haltenhof, A. Heil, F.H. Mutschler, München–Leipzig 2003, s. 391–396.

[12] M. Ollivier, *op. cit.*, s. 146.

[13] B.T. Corey, *The Commanders in the First Sicilian Slave War*, „Rivista di Filologia e Istruzione Classica" 1993, 121, s. 153–184.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

W nurcie polityki Spartakusa pozostaje również tematyka artykułu *The Funeral Ceremony and Disunity in the Army of Spartacus* (s. 75–83), którą zaproponował Oleh Petrechko. Autor zastanawia się nad znaczeniem ceremoniału pogrzebowego – kwestią wynikłą w związku ze śmiercią Kriksosa (s. 79) i mającą służyć polityce unifikacji etnicznej w obrębie sił Spartakusa. Tym samym rytuał pogrzebowy miał być jednym z elementów polityki przełamywania braku jedności w obrębie dowództwa powstania. Jak podkreśla Petrechko, chociażby na podstawie Florusa wiemy, że walki gladiatorskie miały miejsce przy stosie pogrzebowym (*circa rogum*)[14]. Palenie ciał poległych miało swoje symboliczne znaczenie, zaś biorąc pod uwagę to, że rebelianci pozostawali dla Rzymian rozbójnikami (*brigands*), ważna wydaje się konkluzja, zgłoszona przez Petrechko: „For that reason the burying of the dead rebels could not protect their bodies from being abused" (s. 81). Na uwagę zasługują próby porównania wydarzeń podczas powstania Spartakusa z sytuacją, jakiej doświadczała armia Aleksandra podczas kampanii w Indiach (s. 77), kiedy różnice zdań najbardziej dawały się we znaki naczelnemu dowódcy. Chociaż Spartakus nie odniósł sukcesu, to jednak wydaje się, że elementy polityki prowadzonej na terenie Italii powinny brać pod uwagę szeroki kontekst porównawczy, albowiem przypuszczalnie nauka w tym punkcie wciąż może znajdować asumpt do rozleglejszej wypowiedzi[15].

Kolejny artykuł omawianego zbioru, *The Social Perception of the Spartacus Revolt and the Decimation of Crassus' Soldiers in 71 BC* (s. 85–98), który opracował Michał N. Faszcza, jest rewitalizacją problemu złamania zasad *leges Porciae* z 193 r. p.n.e., wskutek przeprowadzonej przez Krassusa decymacji w roku 71 p.n.e. (s. 92). Chociaż autor artykułu przyznaje, że Krassus nie był pierwszym, który zamachnął się na ustawę, to jednak poszukuje w tym akcie znamion szczególnego wyczynu. Pomimo tytanicznego wysiłku autora obraz społecznego odbioru tej decymacji jawi się dosyć

[14] Por. Flor. 2.8.9.

[15] Nawiązania do religii sprzyjały kształtowaniu autorytetów przywódców powstań, co widoczne jest już chociażby w przypadku osób stojących na czele ruchów społecznych na Sycylii (rozgrywających się pod koniec II w. p.n.e.) – zwłaszcza cieszącego się sławą maga i proroka Eunusa z syryjskiej Apamei, na użytek wznieconej rebelii przyjmującego królewskie imię Antiochosa, zob. A. Lintott, *The Roman Empire and Its Problems in The Late Second Century*, w: The Cambridge Ancient History II, vol. 9, *The Last Age of the Roman Republic, 146–43 B.C*, red. J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, wyd. 2, Cambridge 2006, s. 25: „The first leader was Eunus, a Syrian from Apamea with a reputation for magic and miracle-working, who assumed the royal name of Syria, Antiochus". Tego rodzaju konotacje sprzyjały rozwojowi „aury mistycznej duchowości" czy wręcz koncepcji mesjanistycznych, od których nie była także wolna postać Spartakusa, zob. D. Słapek, *op. cit.*, s. 230–231.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

mgliście. W kontekście badań nad dyscypliną rzymską i organizacją obrony Italii adekwatne pytania należałoby chyba bardziej postawić w odniesieniu do początkowego etapu powstania Spartakusa.

Roman reminiscences to ostatni dział pierwszej części pracy. Dział ten otwiera artykuł Dariusza Słapka zatytułowany *Metus Spartacius? A Gladiatorial Episode at the Beginning of the 2 nd Civil War in Rome (January, 49 BC)* (s. 101–112), podejmujący kwestie strachu przed wrogiem jako kategorię badawczą. Strach ten był w Rzymie zarówno kreowany, jak i kultywowany – oddawał bowiem politykom-mówcom wygodne narzędzie do przywołania traumatycznej reminiscencji minionych wydarzeń, czego egzemplifikacją jest chociażby postępowanie Katona. Polityk ten, agitując za wojną przeciwko Kartaginie, operował kategorią strachu przed Punijczykami (*metus Punicus*). Rzeczywistość rzymska znała również inne, bardziej spersonifikowane typologie zbiorowych obaw, jak chociażby *metus Pyrrhicus* czy *metus Hannibalicus*[16]. Ukonstytuowany w ogniu walki z rozległym zagrożeniem wewnętrznym strach przed Spartakusem (*metus Spartacius*) stanowił również narzędzie perswazji politycznej, przejawem czego jest według Słapka działanie Pompejusza wobec potencjalnie możliwego buntu gladiatorów w Kapui w styczniu 49 r. p.n.e. Problemem jest dość ograniczona możliwość wyczytania tej kategorii strachu z tekstów źródłowych poświęconych potencjalnemu buntowi. Wskazanie na taką możliwość jest kwestią egzegetycznych badań przekazów Cycerona i Cezara. Przedłożony przez Słapka tekst ujmuje fachowością, a drobiazgowa interpretacja pozwala jednak odsłonić aluzje dotyczące buntu. Niemała w tym zasługa posłużenia się komentarzem krytycznym (J.Ch. Dumont) odnośnym do problematycznej kwestii u Cezara (s. 105). Wydaje się logiczne, że z kolei Arpinata szczególnie nie eksponował arkanów perswazji użytej przez Pompejusza, podkreślając jedynie skuteczność podjętych przez niego kroków, podobnie jak logiczne wydaje się i to, że narzędziem tej perswazji w jakimś zakresie musiał być *metus Spartacius*.

Hanna Appel przygotowała kolejny tekst tej części omawianej pracy. Artykuł *The Struggle Against Spartacus as an Election Campaign Strategy* (s. 113–124) stanowi próbę analizy roli kapitału politycznego wynikającego z pokonania Spartakusa. Autorka słusznie zauważa, że pokonanie Spartakusa było dla Rzymian tak samo ważne, jak pokonanie Hannibala: „Indeed, it was not until his taking of command that the hitherto invincible slave forces led by Spartacus could be finally defeated, thus saving Rome from a peril comparable to that of Hannibal's invasion" (s. 113).

[16] M. Wolny, *Metus Pyrrhicus. Rzeczywistość i historiografia*, „Studia Antiquitatis et Medii Aevi Incohantis" 2019, 21, s. 21–44.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

Zarówno w jednym, jak i w drugim przypadku warunkowało to rozwój karier politycznych poszczególnych postaci mainstreamu polityki rzymskiej. Zwycięstwo nad Spartakusem było dla Krassusa kwestią ambicjonalną, co nie zmienia jednak faktu, że posiadało istotne miejsce w rozwoju *cursus honorum* tego rzymskiego polityka (s. 123).

Pierwszą część omawianego zbioru zamyka praca Marka Wilczyńskiego zatytułowana *„Die Ausgeschlossenen" im römischen Gallien und Hispanien im 5.Jahrhundert – bagaudae, bacaudae* (s. 125–134), w której autor przedstawia argumenty za odrzuceniem koncepcji rewolucyjnego ruchu bagaudów. Rewolty te w koncepcjach marksistowskich były przejawem rewolucyjnej walki klasowej, co zdaniem Wilczyńskiego nie odpowiada rzeczywistości historycznej. Bunty stanowiły przejaw oporu wobec rządu centralnego, zaś ich podłożem było niezadowolenie z powodu braku troski władz i opór w związku z uciskiem fiskalnym. Mamy zatem do czynienia z grupą cierpiącą na pewnego rodzaju wykluczenie społeczne i przez to przeżywającą frustrację, co autor konkluduje celnym porównaniem: „Sie erinnern eher an Vertreter von regionalen Autonomiebewegungen, Bewegungen der »sozialaugeschlossenen« oder der »empörten«, wie wir sie von der heutigen politischen Szene kennen" (s. 133). Co więcej, Wilczyński podkreśla, że ruchy bagaudów organizowały akcje samoobrony przed najazdami barbarzyńców, a także usiłowały zdobyć się na autonomię polityczną. Szczególnie istotne w kontekście wsparcia tezy autora jest to, że ruchy określane w źródłach jako bagaudowie charakteryzowały się zróżnicowaną strukturą społeczną, w której dominowali ludzie wolni, ale znajdowali się tam również przedstawiciele warstw wyższych. Chociaż zamieszczenie tej pracy w dyskutowanym zbiorze może wywoływać pewne zdziwienie, to jednak wydaje się, że z punktu widzenia mechanizmu obrazowania, a także badania w ujęciu strukturalnym problemu walki klasowej i wyzysku, konieczna jest refleksja nad odleglejszymi chronologicznie zjawiskami, które mogły (i mogą!) polegać na tożsamej analizie konfliktu społecznego.

Drugą część pracy rozpoczyna dział o podtytule *Tradition – Early modern evocations and ideological revival*, z wprowadzającym artykułem Wojciecha Bejdy *Spartacus atyches. Why Spartacus Did Not Popular in Early Mass Culture (1880–1930s)* (s. 137–151), w którym autor zastanawia się nad przyczynami nieobecności Spartakusa w świecie wczesnej popkultury. Autor podkreśla szeroko komentowaną w prasie rzeźbę Louis-Ernest Barriasa zatytułowaną *Le serment de Spartacus*, wskazując jednak przy tym, że zgłaszane uwagi podkreślały gniew bijący z twarzy młodego Spartakusa, co uniemożliwiało komercyjną adaptację tej postaci. Rzeźba

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

przedstawia bohatera umieszczonego w kontekście fikcyjnej sytuacji[17], w której Spartakus składa przysięgę nienawiści Rzymowi, podobnie jak uczynił to niegdyś Hannibal: „He pictured young Spartacus in a fictious situation modelled, in a commonly shared conviction of commentators, on an oath of hatred sworn against the Romans, which was allegedly forced on young Hannibal by the father in the presence of the army" (s. 145)[18]. Wojciech Bejda stwierdza, że wiek XIX ostatecznie nie przyniósł takiej reprezentacji wyobrażenia Spartakusa, które nadawałoby się do celów reklamowych i przez to mogło zostać spopularyzowane. Negatywny obraz Spartakusa przesądzał zatem o braku jego atrakcyjności, a tej sytuacji nie przełamał obraz *Pollice verso*, który stworzył Jean-Léon Gérôme w 1872 r. Bejda podkreśla, że to dzieło zostało szeroko wykorzystane w grafikach reklamowych i satyrycznych o ostrzu polityczno-ekonomicznym. Stworzone z myślą o szerokim gronie odbiorców w symboliczny sposób wskazywało, że w komercyjnym świecie panuje ponura dychotomia sukcesu i porażki. Z punktu widzenia oglądu wiedzy o recepcji wzoru Spartakusa niedobrze stało się, że autor artykułu narzucił badanej materii spore ograniczenie, zamykając swoje rozważania na roku 1930. Problematyka recepcji wzoru w popkulturze, także ostatnich lat, może sprzyjać redefinicji oglądu zapotrzebowania społecznego[19]. W pewnym sensie naprzeciwko temu deficytowi wychodzi artykuł *Spartacus as Phenomenon of Soviet Mass Culture* (s. 153–169). Tekst ten przygotowała Anastasiya Baukova, podkreślając zjawiskowość recepcji Spartakusa w radzieckiej kulturze masowej. Umieszczając postać dowódcy powstania w realiach zupełnie innej rzeczywistości, nadano jej cechy ko-

[17] Fikcyjna sytuacja stanowi nawiązanie do stwierdzenia Warrona (*De rebus urbanis libri III*): „Spartaco innocente coniecto ad gladiatorium", mogące sugerować osobistą krzywdę, której miał doznać od Rzymian przyszły przywódca powstania. Jednakże R. Kamienik (*W 2050 rocznicę powstania Spartakusa. Kilka zagadnień*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F" 1980/1981, 35/36, s. 35–36) nie uważa tej informacji za szczególnie zobowiązującą.

[18] Na temat malarskich reprezentacji przysięgi Hannibala zob. M. Wolny, *Dzieje Hannibala – literatura antyczna a malarskie wyobrażenia*, „Studia Europea Gnesnensia" 2019, 20, s. 30–33.

[19] Poza obszarem filmu i literatury warto zwrócić uwagę na zjawiska niszowe w obrębie popkultury. Chociażby remake obrazu *Pollice verso* pędzla Jean-Léon Gérôme zdobi okładkę wydanej w roku 2015 drugiej długogrającej płyty brazylijskiego speed-metalowego zespołu Spartacus, zatytułowanej „Imperium legis". Pierwsza płyta (z roku 2004) nosiła tytuł „Libertae", co stanowi dość wymowny obraz zainteresowań muzyków. W obszarze popkultury bez trudu znajdziemy propozycje gier komputerowych o tytule „Spartakus". Wyszukiwarki internetowe podpowiadają spore zainteresowanie „Spartakusem" jako nawiązaniem do męskiej tężyzny fizycznej, kierując pod adresy dla potencjalnych konsumentek i konsumentów tego rodzaju przymiotów.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

herentne z ideologicznym wymiarem celów lansowanych w społeczeństwie sowieckim. W początkowym okresie ugruntowywania się socjalizmu postać Spartakusa dobrze ilustrowała idee walki klasowej i buntu, u podstaw którego leżała walka o równość i sprawiedliwość społeczną (s. 155–156). Imię Spartakusa nadawano fabrykom, przedsiębiorstwom czy klubom sportowym. Szczególnie w tym ostatnim przypadku śledzenie nazewnictwa związanego ze Spartakusem pozwala wykazać postępy oficjalnej ideologii partyjnej (s. 166–168). Losy bohatera walki klasowej docierały do szerszego społeczeństwa poprzez sztukę filmową bądź baletową, a także upowszechniały się w świadomości społecznej za sprawą nazw ulic, noszących imię Spartakusa – w Symferopolu, Woroneżu, Czelabińsku. Niemniej jednak Spartakus w sowieckiej kulturze masowej nie doczekał się personifikacji – nie powstał bowiem żaden pomnik, który mógłby stanowić punkt odniesienia dotyczący aspektu wizerunkowego. Baukowa słusznie przypuszcza, że chodziło tu o nadanie Spartakusowi znamion uniwersalności i podkreśla, że nazywanie poszczególnych inicjatyw jego imieniem wynikało zapewne z faktu lansowania wyróżnień predestynujących do ról dających możliwość porównania z trackim bohaterem. Nie zmienia to wszakże faktu, że Spartakusem zajmowano się bardziej dogłębnie w zakresie historycznym. W tym kontekście powstaje oczywiście pytanie o ideologizację badań naukowych. Przyczynek do tego problemu stanowi tekst napisany przez Henryka Kowalskiego *Professor Roman Kamienik – A Scholar of the History of Spartacus* (s. 171–181), w którym podkreślono nie tyle oczywisty wkład profesora Kamienika w badania nad historią starożytną – głównie problematyką społeczną doby republikańskiego Rzymu – zwłaszcza I wieku p.n.e., co właśnie symptomatyczną ewolucję poglądową uczonego. H. Kowalski w swoim artykule zwraca uwagę na przesłanki kulturowe, w kontekście których pojawiało się zainteresowanie Spartakusem na gruncie kultury polskiej – jako wątek literacki występuje chociażby w poematach Cypriana Norwida, Teofila Lenartowicza czy w późniejszej powieści Haliny Rudnickiej. Podobnie zatem jak w innych przypadkach, na ogół najpierw pojawiały się wizje artystyczne mniej lub bardziej zobowiązująco związane ze źródłami, a dopiero później powstawały krytyczne studia naukowe – na gruncie polskim po raz pierwszy zrealizowane przez Ludwika Piotrowicza w 1921 r. w ramach szerszych studiów nad wydarzeniami lat 133–70 p.n.e. eksponowanymi przez Appiana i Plutarcha (s. 172). Stopniowo zwiększające się zainteresowanie międzynarodowego środowiska badaczy (L. Pareti, M. Brion, P. Brisson, A.V. Miszulin, Ch. Danow, P. Oliva) postacią Spartakusa doprowadziło do dynamizacji badań w tej sferze polskiej aktywności naukowej. Działania te musia-

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

ły być jednak realizowane w specyficznych warunkach ideologicznych. Kamienik u progu swoich badań zauważał, że powstanie Spartakusa nie miało szans na zwycięstwo z powodu niskiej świadomości rewolucyjnej niewolników (s. 173), wkrótce jednak odszedł od sfery kompleksowego oceniania motywów i mechanizmów walki powstańczej na rzecz eksploracji konkretnych problemów badawczych. Kowalski słusznie podkreśla wagę studiów topograficznych związanych z rekonstrukcją działań prowadzonych w toku powstania. Wskazuje również na podnoszone kwestie logistyczne i aprowizacyjne, a także religijne wokół ruchu Spartakusa, co łącznie pozwoliło scedować wysiłek badawczy na problemy rzeczywiście istotne z punktu widzenia pryncypiów obiektywnie rozumianej nauki historycznej. Nie zmienia to wszakże faktu, że w sferze kultury, a zwłaszcza edukacji, wizerunek Spartakusa i celów jego działań pozostawał nadal kwestią labilną. Problem ewolucji wizerunku trackiego bohatera stał się przedmiotem opracowania Małgorzaty Pawlak *Spartacus – Evolution of the Hero in the Polish 20th Century School Education* (s. 183–191), w którym zwrócono uwagę na charakterystyczne odzwierciedlenie ideologicznych przemian związanych ze służącymi celom edukacyjnym narracjami na temat działalności Spartakusa, co wszakże nie dziwi w obliczu niebywałych możliwości, które dawało interpretowanie jego aktywności zarówno przez ideologiczny pryzmat doktryny marksistowskiej, jak też innych odległych od niej stanowisk – zwłaszcza po roku 1989 i intensywnych przemianach polityczno-społecznych.

Ostatni dział drugiej części pracy został zatytułowany *Tradition – Vitality in culture and art*. Niniejszą część rozpoczyna niemieckojęzyczny artykuł Krzysztofa Królczyka *Spartacus Posnaniensis* (s. 195–205), poświęcony ikonograficznemu wyobrażeniu znanemu (jak dotąd chyba głównie w Poznaniu!) jako „Poznański Spartakus", który został umieszczony na fasadzie ratusza dzisiejszej stolicy Wielkopolski. Wizerunek Spartakusa umieszczony został w galerii medalionów z głowami tudzież biustami znanych ze starożytności postaci. Wśród nich znajdują się bracia Grakchowie, Brutus, Archimedes, Witruwiusz, Homer, Justynus, Horacy oraz słynni tyranobójcy – Harmodios i Aristogeiton (s. 199). Postaci te znajdują się na fasadzie budynku przebudowanej w XVI w. Podobizna dowódcy powstania pojawiła się tam jako element wkomponowany w całościowy koncept powstały w roku 1954[20]. Autorem projektu fasady był prof. Jan Piasecki z Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Poznaniu, ale pomysłodawcą mogła być inna osoba, przypuszczalnie Hanna Ziółkowska (taką

[20] Autor pracy zasygnalizował przy tej okazji ważny problem recepcji bohaterów starożytności w rzeczywistości Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

sugestię zawarła A. Rogolanka), pierwsza kierowniczka Muzeum Historii w Poznaniu – a może też Roger Sławski, autor koncepcji pierwszej polichromii fasady ratuszowej. Kwestie te w obliczu wybrakowanej dokumentacji muszą jednak pozostać w sferze spekulacji, co ze smutkiem podkreśla K. Królczyk: „Leider gibt es in den Veröffentlichungen über den Wiederaufbau des Rathauses nicht viele konkrete Informationen zu diesem Thema, und die nach dem Krieg gesammelte Archivdokumentation über die Aus- und Bemalung des Rathauses – was alles in allem recht überraschend ist – heute als verloren gilt" (s. 199). Jedno jest jednak pewne – zaproponowany na fasadzie poznańskiego ratusza wizerunek trackiego bohatera mógł być w pełni zaakceptowany przez władze Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej. To ideologiczne wyobrażenie Spartakusa twórczo recypowane w sferze kultury stało się również obiektem rozważań przeprowadzonych w artykule Emilii Twarowskiej-Antczak zatytułowanym *Between History, Ideology and Folklore. A Ballet Rendition of the Fate of Thracian Gladiator (Aram Khachaturian, Spartacus)* (s. 207–220). Zmierzenie się z twórczością wybitnego kompozytora pozostawia jednakże otwartymi szereg pytań o merytoryczne podglebie, na bazie którego artysta układał poszczególne sekwencje swojego dzieła. Porażony rozmachem miasta Rzymu Chaczaturian być może nie do końca właściwie umiejscawiał Spartakusa w odpowiednim momencie rozwoju Imperium – obserwował wszakże przetrwałe zabytki okresu cesarskiego, kontrastując niebywały zasób bogactwa z niedolą i wyzyskiem niewolników (s. 211)[21]. Nie to jednak było najważniejsze. W swojej sztuce baletowej tworzył on przede wszystkim istotny i wpływowy pomost pomiędzy kulturą wysoką a masową, zaś nie unikając przy tym jakże oczywistych odwołań do folkloru, starał się pokazać walkę klasową jako problem aktualny i ważny, osią którego była społeczna sprawiedliwość. Autorka słusznie stoi na stanowisku, że eklektyczny charakter sztuki Chaczaturiana „Spartakus" przesądził o komercyjnym charakterze widowiska, które wystawiano zarówno w Moskwie, jak też Warszawie, Budapeszcie, Pradze, Berlinie i Bukareszcie. Jej popularność nie omijała również oper i teatrów Litwy, Białorusi czy Ukrainy. Wzorzec, który został stworzony przez artystę, stał się elementem popkultury i był później twórczo wykorzystywany w innych dziełach muzycznych bądź filmach. W tym punkcie rozważania przeprowadzone w niniejszym artykule zbiegają się z propozycją, którą przedstawił Krzysztof Antczak w pracy *Aesthetisation of Violence. The Cultural Context of the Cinematic Version of the Spartacus History* (s. 221–238), rozważając kate-

[21] Ciekawe wnioski w tej sprawie przynosi chociażby lektura programu opery „Spartakus" wystawionej we Wrocławiu 21 V 1972 r.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

gorie estetyzacji przemocy w szeroko rozumianej kinematografii, obierającej za wzorzec swojego obrazowania właśnie motyw Spartakusa. Autor zauważa, że wizje prezentujące trackiego gladiatora zależały od polityczno-kulturowego kontekstu epoki i wpisywały się w zjawisko estetyzacji przemocy, koherentne z pryncypiami tych czasów. Pierwowzorem dla obrazów filmowych stawały się najpierw wyobrażenia literackie, które na ogólnym planie ewoluowały do makrodetali – przechodząc od niemego zobrazowania okrucieństwa, poprzez oprawę klasyczną, aż do perswazji dźwiękowej i popkulturowej oprawy muzycznej – od obrazu czarno-białego do krwi zalewającej ekran: „They evolved from long shots to macrodetail shots; from a silent frame of cruelty, through classic frameworks, to sonic persuasion and pop-cultural soundtracks; from black and white to bloody red flowing through the screen" (s. 236–237). Zjawisko to wpisuje się w ewolucję kina wraz z wkomponowaną w konwencję jego przekazu eskalację scen przemocy, co podnosi przypadek Spartakusa do roli ważnej egzemplifikacji. Osadzenie badań nad recepcją antyku w obrazie kinowym zapewne zyskałoby jeszcze bardziej za sprawą uporządkowania metodologii, jak bowiem podkreśla M. Saryusz-Wolska, konieczne jest każdorazowo zakreślenie ram dyskursu, w których odbywa się odbiór danego dzieła[22]. Kwestia ta wydaje się stanowić cenny poznawczo precedens dla badań nad recepcją postaci oraz wydarzeń historycznych w sztuce filmowej obecnie i być może również w przyszłości. Na tym gruncie pojawiają się tematy kulturowo i społecznie aktualne, dowodem czego jest kolejna praca [*La mujer de Espartaco y la imagen real de la mujer tracia, su trabajo en la rebelión y el concepto de ella an la película „Espartaco" (1960)* (s. 239–245)], którą przygotowała María Engracia Muñoz-Santos, podejmując rozważania na temat wykreowanej w filmie „Spartakus" życiowej partnerki gladiatora. Na podstawie kinowego obrazu Kubricka widoczna jest ingerencja w rzeczywistą wersję wydarzeń i dobudowanie wyimaginowanej wersji życiorysu filmowej Varinii, zgodnie z kulturowym zapotrzebowaniem epoki[23]. Poza tym przedłożonym rozważaniom towarzyszy refleksja nad dychotomią w postrzeganiu roli kobiety w świecie antycz-

[22] M. Saryusz-Wolska, *The Framework of Reception: Public Responses to Historical Fiction Films*, „Res Historica" 2020, 50, s. 553–554.

[23] Warto dodać, że odpowiedź na to zapotrzebowanie rodziła się w ogniu szeregu konfliktów interesów, co ostatecznie nie posłużyło efektowi finalnemu całego obrazu, zob. A. Piskorz, *Spartakus: prawda czasu czy prawda ekranu?*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna" 2013, 9, s. 131: „opowieść o przywódcy buntu niewolników jawi się jako kolejny przykład dzieła, przy którym zbyt wielu i zbyt długo „majstrowało", przez co film nosi liczne blizny po stoczonych bitwach o charakterze artystycznym, ideologicznym i politycznym".

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

nym i realiach początków drugiej połowy XX w. Jeszcze bardziej zaawansowanym nawiązaniem do czasów Spartakusa jest ekspozycja związanych z tym bohaterem motywów na gruncie literatury fantastycznej, co stało się przedmiotem rozważań w artykule zamykającym całe opracowanie. Guilherme Augusto Louzada Ferreira de Morais w artykule *A Rareading through Intertextual Bias: the Representation of Spartacus in the Female Character Katniss Everdeen, from <The Hunger Games>* (s. 247–259) zwraca uwagę na alegoryczne wyobrażenie heroiny z powieści autorstwa Suzanne Collins, którą dotyka podobna do Spartakusa historia (była niewolnica zniewolona niegdyś przez *Capital*). Postać ta ogniskuje w sobie cechy uporu trackiego gladiatora. Matrycą dla tych wyobrażeń mógł być wzorzec stworzony przez Howarda Fasta w jego powieści „Spartakus" z 1951 r.[24] Wykreowana przez Collins postać Katniss Everdeen pozwala na nowe odczytywanie postaci Spartakusa poprzez stworzenie intertekstu pomiędzy rzymską przeszłością historyczną a literaturą współczesną.

Trzeba podkreślić, że oparcie się o schemat historia – tradycja – kreowanie nowych mitów na temat Spartakusa jest bezsprzecznie rozwiązaniem koncepcyjnie trafionym, wskazującym na konsekwentną realizację zamysłu redaktora pracy prof. D. Słapka. Poszczególne ogniwa tego dzieła, co zrozumiałe, prezentują zróżnicowany poziom: od wyróżniających się, rewelacyjnych tekstów, nade wszystko omawiających problemy nowe (P. Andreeva, D. Pierzak, L. Fezzi, D. Słapek, M. Wilczyński, K. Królczyk), poprzez profesjonalne redakcje dotyczące sfery kulturowego oddziaływania Spartakusa (K. Antczak, E. Twarowska-Antczak), po artykuły o interesującym walorze opisowym (W. Bejda, N.M. Faszcza), budujące asumpt do szeregu refleksji. Widocznym deficytem w tej pracy jest brak poglądowego tekstu o zróżnicowanych ocenach działalności Spartakusa dokonanej przez współczesnych badaczy. Problem ten dosyć mocno przymglony przez jednoznaczną, chociaż również wielowątkową mitologizację postaci Spartakusa, zawłaszczoną przez kręgi nauki marksistowskiej, wymagałby lepszego naświetlenia wynikającego z ewaluacji (i być może typologii) stanowisk historyków rozwijających swoje badania w nurcie do niej opozycyjnym. Nie sposób pominąć milczeniem również widocznej luki dotyczącej stosownego omówienia zagadnień związanych z recepcją Spartakusa u progu narodzin nowożytnej nauki. Zabrakło również rzeczowej analizy recepcji Spartakusa w sferze ikonografii (pomimo że niniejsza luka została częściowo wypełniona przez K. Królczyka) oraz (pop)kulturze ostatnich lat – zwłaszcza badań nad internetowym wyobra-

[24] Datę podano zgodnie z pierwszym wydaniem powieści Fasta, natomiast w omawianym tekście przywoływane jest wydanie z roku 1954 (s. 249, 251, 254, 255, 256, 257).

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

żeniem bohatera walki niewolników, suplementacją jego cech na gruncie kreacji nowych bohaterów (częściowo ten postulat wypełnia praca G.A.L. Ferreira de Morais), trywializacją tradycyjnego wizerunku i zastosowaniem wyobrażenia o Spartakusie do kreacji odległych od historycznego kontekstu mniej lub bardziej udanych światów równoległych w wirtualnej przestrzeni. Jest rzeczą zrozumiałą, że nie wszystkim zagadnieniom udało się sprostać w tak skonstruowanej formule prezentacji konferencyjnej i publikacyjnej, dlatego też wskazane deficyty nie mogą w żadnej mierze być odbierane jako zarzut, a raczej próba życzeniowego myślenia o kolejnym dziele np. *Spartacus – Part Second*, które zapewne również nie byłoby w stanie zamknąć tej wielowątkowej dyskusji. Niezależnie lektura tej pracy prowokuje refleksję dotyczącą tego, jak wiele wyzwań wciąż stoi przed metodologią badań nad Spartakusem oraz tego, że „jeszcze nie jedno pokolenie stworzy własną wersję mitu Spartakusa"[25], ale również powinno być zobowiązane, aby ją badać i interpretować.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

Appian, *Histoire Romaine*, t. 3, oprac. D. Gillard, Paris 1998.

Florus, *Oeuvres*, oprac. i tłum. P. Jal, t. 1–2, Paris 1967.

Studies (Opracowania)

Backhaus W., *Marx, Engels und Sklaverei*, Düsseldorf 1974.

Brion M., *Le revolte des gladiateurs*, Paris 1952.

Corey B.T., *The Commanders in the First Sicilian Slave War*, „Rivista di Filologia e Istruzione Classica" 1993, 121.

Kamienik R., *W 2050 rocznicę powstania Spartakusa. Kilka zagadnień*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F" 1980/1981, 35/36.

Kolendo J., *W jaki sposób Spartakus stał się niewolnikiem?*, „Meander" 1978, 33.

Kowalski H., *Lublin – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej – Zakład Historii Starożytnej*, w: *Historia starożytna w Polsce – informator*, red. R. Kulesza, M. Stępień, Warszawa 2009.

Kowalski H., *Lublin ośrodkiem badań nad historią starożytną (1918–2010)*, w: *Świat starożytny, jego polscy badacze i kult panującego*, red. L. Mrozewicz, K. Balbuza, Poznań 2011.

Lintott A., *The Roman Empire and Its Problems in The Late Second Century*, w: The Cambridge Ancient History, t. 9, *The Last Age of the Roman Republic, 146–43 B.C*, red. J.A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, wyd. 2, Cambridge 2006.

Marcus Antonius – History and Tradition, red. D. Słapek, I. Łuć, Lublin 2016.

Nowaczyk B., *Powstanie Spartakusa 73–71 p.n.e.*, Warszawa 2008.

Ollivier M., *Spartacus*, Paris 1929.

Piskorz A., *Spartakus: prawda czasu czy prawda ekranu?*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna" 2013, 9.

[25] Niniejszy cytat za: D. Słapek, *op. cit.*, s. 232.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680

Saryusz-Wolska M., *The Framework of Reception: Public Responses to Historical Fiction Films*, „Res Historica" 2020, 50.
Słapek D., *Spartakus jako ikona wolności i rewolucji. Recepcja postaci od oświecenia po wizje marksistów*, „Ethos" 2010, 92.
Späth T., Tröhler M., *Muscles and Morals: Spartacus, Ancient Hero of Modern Times*, w: *Ancient Worlds in Film and Television. Gender and Politics*, red. A.B. Renger, J. Solomon, Leiden–Boston 2013.
Staerman E.M., *Blützeit der Sklavenwirtschaft in der römischen Republik*, Wiesbaden 1969.
Stampacchia G., *La tradizione della guerra di Spartaco da Sallustio a Orosio*, Pisa 1976.
Strauss B., *The Spartacus War*, New York 2009.
Weis H.A., *Gaius Verres and Roman Art Market: Consumption and Connoisseurship in Verrine II 4*, w: *O tempora, o mores! Römische Werte und römische Literatur in den letzten Jahrzenten der Republik*, red. A. Haltenhof, A. Heil, F.H. Mutschler, München–Leipzig 2003.
Wolny M., *Bernard Nowaczyk, Powstanie Spartakusa 73–71 p.n.e., Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2008, ss. 204* (rec.), „Echa Przeszłości" 2008, 9.
Wolny M., *Metus Pyrrhicus. Rzeczywistość i historiografia*, „Studia Antiquitatis et Medii Aevi Incohantis" 2019, 21.
Wolny M., *Dzieje Hannibala – literatura antyczna a malarskie wyobrażenia*, „Studia Europea Gnesnensia" 2019, 20.

NOTA O AUTORZE

Miron Wolny – profesor Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, doktor habilitowany, absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, doktoryzował się na Uniwersytecie Gdańskim w Gdańsku. Jego zainteresowania badawcze obejmują historię państw hellenistycznych, dzieje Kartaginy i jej relacje z Rzymem, poza tym ostatnio bada również zjawiska recepcji antyku w kulturze europejskiej. Wśród publikacji znajdują się monografie: *Hannibal w Italii (218–217 p.n.e.). Studia nad uwarunkowaniami początkowymi sukcesów kartagińskich* (Olsztyn 2007) oraz *Studia nad statusem i kompetencjami dowódców kartagińskich w okresie przewagi Barkidów (237–201 p.n.e.)* (Oświęcim 2016); redagował i współredagował prace zbiorowe: *Propaganda władzy w świecie rzymskim* (Olsztyn 2012); *Paradoksologia w starożytności i średniowieczu* (Olsztyn 2017). Jest autorem kilkudziesięciu artykułów naukowych, publikował między innymi w czasopismach naukowych: „Antiquitas", „Eirene", „Eos", „Palamedes", „Res Historica".

DOI: 10.17951/rh.2021.52.663-680